

MIN BARNDOMSLÄSNING

Hämnden som motiv, i böcker och på bio

När jag i vintras läste Mats Dolatkhas avhandling *Det läsande barnet* (recenserad i *Biblioteksbladet* 2012:3) kom jag att tänka på vad jag själv läste som barn. En av de första riktiga vårdagarna på Södermalm i Stockholm började jag under en promenad fundera på en av de stora bokupplevelserna jag hade som barn, nämligen *Greven av Montecristo* av den omåttligt produktive franske 1800-talsförfattaren Alexandre Dumas den äldre.

Vad skiljer min första bokupplevelse från den nu så populära Twilight-serien, eller *The hunger games* (som väl mer påminner om William Goldings *Flugornas herre* som kom på engelska 1954, i svensk översättning 1960)? Nu får jag erkänna att jag inte läst *The hunger games*, och inte sett filmen. Nej, jag kom i stället att tänka på en annan populärkulturell klassiker, filmen *Gladiator* som redan har tolv år på nacken. Den har ett motiv gemensamt med *Greven av Montecristo*, mer om det senare.

A Child's Garden of Verses av Jessie Willcox Smith via Wikimedia Commons

Jag läste den i mellanstadiet. Det exemplar jag har är från 1963 och utgivet i Svensk lärartidnings förlags serie Sagas berömda böcker som nr 440. Barnbiblioteket Saga startade redan 1899 med en

samling svenska folksagor, och blev en klassiker på barnboksmarknaden, på den tiden det inte skrevs särskilt mycket böcker för barn och ungdomar.

Robinson Kruse och Onkel Tom

Min mamma kom nog över de gamla rödpärmade böckerna med guldskrift på ryggen tidigt i min barndom. Barnbiblioteket Sagas nummer två från 1899 var *Robinson Kruse, berättad för Sveriges ungdom af Henrik Wranér*, som hon fick 1958 när jag var fyra. Del fyra tror jag var *Onkel Toms stuga*, den hade vi också. Böckerna var fantasifullt illustrerade, mycket lästa och tummade, föregångare till senare svensk barnlitteratur.

Nr 133 i serien var Dumas klassiker *De tre musketörerna*, och, som sagt, nr

440 *Greven av Montecristo*. Den handlar om den unge sjömannen Edmond Dantès som beskrivs som "mellan arton och tjugo år, lång

och smärt och med vackra mörka ögon och hår som ebenholts". Hans absoluta motsats är kamraten Danglars, "med ett dystert och dolskt ansiktsuttryck, krypande mot alla överordnade och högdragen mot sina underordnade." Danglars är lika impopulär bland besättningen på fartyget Pharaon, som i första kapitlet anlöper sin hemmahamn Marseilles, som Dantès är populär. Den senare står i begrepp att gifta sig med den vackra katalanskan Mercedes, och har förord hos sin mentor, den hedervärde redaren Morell (tänk på kriminalkommissarien med samma namn i Stieg Larssons *Män som hatar kvinnor!*) om att snart bli befördrad till kapten.

Men så kastas allt överända. Danglars förfalskar ett dokument som anklagar Edmond för att konspirera med bonapartisterna (som utgjorde ett hot mot den franska staten, romanen utspelas 1815, ungefär samtidigt som kejsar Napoleon lämnade sin fångenskap på ön Elba i Medelhavet för att tåga mot Paris, en återkomst som slutade med förlusten vid slaget vid Waterloo i juni 1815). Edmond kastas, utan att veta varför, i en håla på fängelseön If utanför Marseilles, där han får tillbringa fjorton år i en isoleringscell. Hans liv verkar fullständigt ha fallit i spillror.

När jag var i femtonårsåldern återupplevde jag *Greven av Montecristo* nu som radiodramatisering. Varje dag klockan sex, precis när vi åt middag i Umeå, sändes den dramatiserade versionen på radio, vilket var en av dagens högtidsstunder. Även *De tre musketörerna* sändes, liksom *Gösta Berlings saga*, så vitt jag kan minnas. En annan 1800-talsklassiker var Victor Hugos *Samhällets olycksbarn*, den kan också ha sänts på radio.

Hämnden är ljuv

Även den gode romerske generalen Maximus Decimus i filmen *Gladiator* står på toppen av sin karriär, när hans beskyddare, den filosofiske kejsaren Marcus Aurelius, dör.

Han blir också offer för en konspiration ledd av kejsarens son Commodus, och döms till döden, men undkommer. Hans familj i Nordafrika har mördats av Commodus, hans ägor är beslagtagna och brända, och Maximus, helt utblottad, tar värvning som gladiator.

(Filmen har en föregångare, filmen *The fall of the Roman Empire*, från 1964. Visst släktskap finns också med historikern Edward Gibbons stora verk om Romarrikets upplösning, och nobelpristagaren Henryk Sienkiewicz roman *Quo Vadis?* från 1895, som också filmats flera gånger.)

Den som läst *Greven av Montecristo* vet redan att Edmond Dantès, precis som romaren Maximus, till slut får sin hämnd. Han får i cellen på ön If efter en tid kontakt med sin granne i cellen bredvid, den lärde abbé Faria, fånge nummer 27. Abbén lär därefter inte bara den enkle sjömannen vett och etikett, vetenskapens grunder och bildning, han ger honom också före sin död en karta till en stor skatt, som Dantès, sedan han lyckats fly från fängelset insydd i en licksäck, blir ägare till.

Nu blir sjömannen Edmond Dantès i ett trollslag den stormrike adelsmannen Greven av Montecristo. Han förvandlas, med sagans fantastiska hjälp, till en belevad adelsman som lärt konverserar i Paris salonger, och han får sedermera sin hämnd på sina fiender. De tre som förrätt honom, Danglars, som blivit en desillusionerad bankir, de Villefort, en högdragen adelsman och domare, och den som gifte sig med Dantès älskade Mercedes, översten Fernand de Moncerf, får alla sina utstuderade straff.

Råmuskelstyrka eller hjärnmuskler?

Jag minns att Orvar Säfström, en gång TV:s filmrecensent, menade att filmtrilogin Sagan om ringen på sin tid gick i mål "på ren muskelstyrka". Det kan väl sägas också om hjälten i filmen *Gladiator*, den förre generalen Maximus Decimus. Men så inte riktigt med Edmond Dantès. Visst är *Greven av Montecristo* en saga, precis som många liknande hos bröderna Grimm. Med list och mod och användande av hjärnans intelligens och en rik bildning får Dantès sin hämnd. Emellertid: hur han på tjugo år inte bara förvandlat sig till en stormrik greve, utan också obehindrat kan röra sig

i de franska överklassalongerna från

att en gång ha varit en enkel sjöman, det kunde bara

Dumas lärofader Honoré de Balzac ha kommit på.

Hans roman *Förlorade illusioner* kan läsas jämsides med *Greven av Montecristo*.

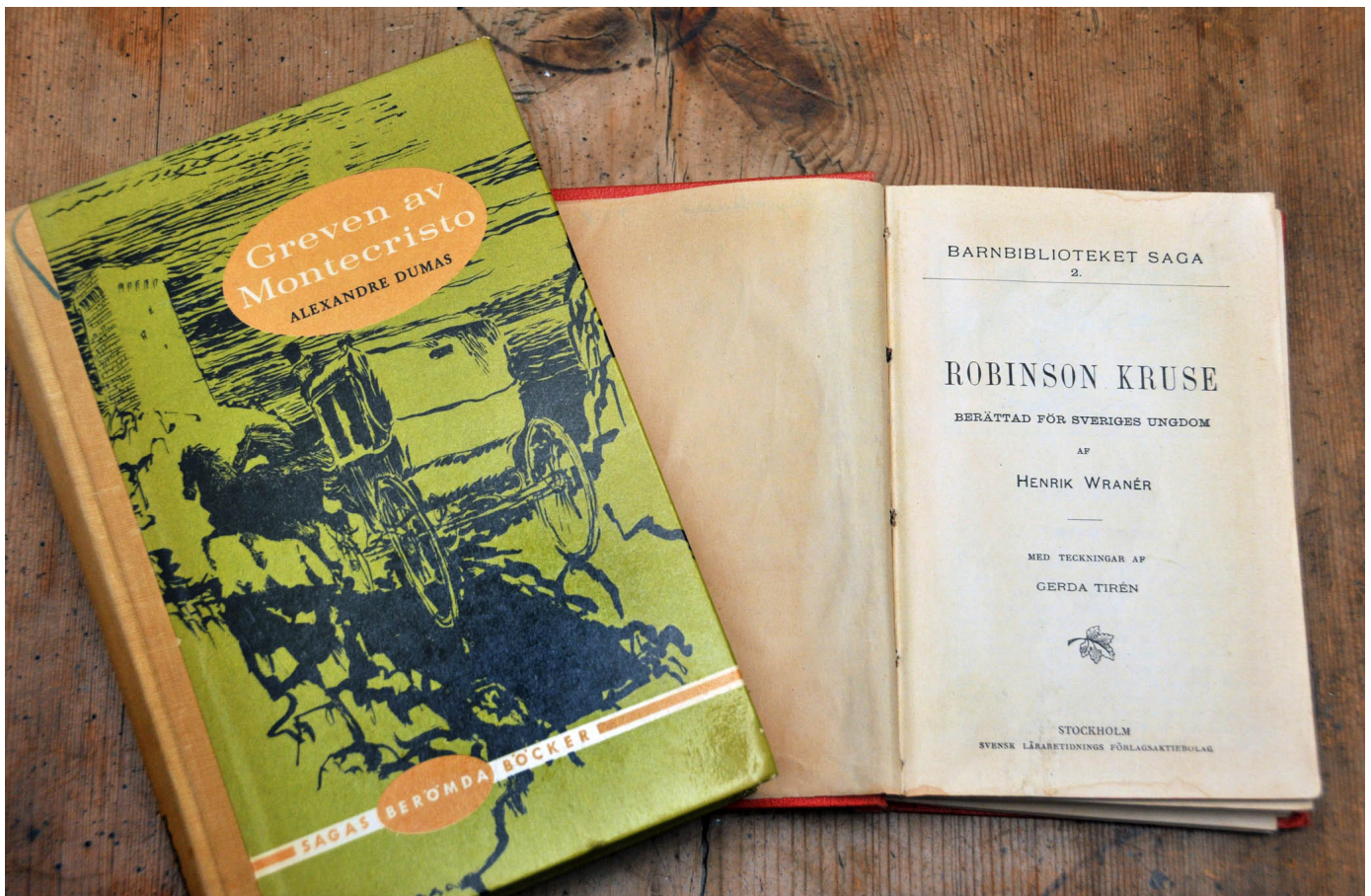
Det borgerliga Frankrike speglas här

i Dantès fiender: en militär, en domare, och en

bankir. Den samhällsanalysen hade Dumas också lärt av Balzac.

Barnbiblioteket Sagas böcker nådde genom folkskolan ut till barn i hela landet. Dagens populärkultur, inte minst på TV, riktar sig också till en bred allmänhet. Avsaknaden av våld i en roman som *Greven av Montecristo* är uppenbar. Det är en pojkbok, där kärleken är hövisk och oerotisk. Det gäller väl också för filmen *Gladiator*, som dock präglas av ett (högst motiverat) våld i de många gladiatorscenerna. Om något hänt inom populärkulturen så är det väl att

När jag var i femtonårsåldern återupplevde jag *Greven av Montecristo* nu som radiodramatisering. Varje dag klockan sex, precis när vi åt middag i Umeå, sändes den dramatiserade versionen på radio, vilket var en av dagens högtidsstunder.

kvinnor som Lisbeth Salander tagit allt större plats. Annars är många stereotyper oförfalskade sedan 1800-talet, dessvärre.

(Och när jag talade med min bror från Umeå om Stieg Larssons Millenniumtrilogi så fann vi hämndtemat lika klart hos Larsson som hos Greven av Montecristo. För med Mikael Blomqvists hjälp tar Lisbeth Salander hämnd på all de som berövat henne livet: fadern, SÄPO, mentalsjukhusets överläkare, seriemördare och våldtäktsmän. Och Blomqvist får ett scoop, och kan ställa hela den ekonomiska brottsligheten och skumma finansmän på schavotten. Inte illa av en modern Pippi Långstrump!)

Greven av Montecristo blev en sorts pojkböckernas superhjälte, en sin tids Stålmannen, eller Läderlappen. Efter att ha fått sin hämnd ägnar han hela sin tid åt att med sina pengar göra gott mot mänskligheten. Maximus Decimus dör som han levat, på gladiatorarenan, för att i döden förenas med sin hustru och barn på gården i Nordafrika. Sekvensen där han drar händerna över de mogna veteaxen är en hjärtknipare, liksom när han tyngdlös lämnar jordelivet på arenan under sig, för att gå en ljusare tillvaro till mötes i en annan och bättre värld.

Råare, brutalare, mer realistiskt

Nog kan det tyckas vara ljusår mellan 1960-talets TV- och serietidningshjältar som Bröderna Cartwright, Kapten Miki och Davy Crockett, och dagens vampyrer i amerikansk high schoolmiljö, där

illviljan firar triumfer och barn tvingas jaga och döda varandra för att överleva? Kanske speglar de sin egen publik och det samhälle den växer upp i på ett bättre sätt än förr? Råare, brutalare? Anorlunda är det i varje fall. Det är en annan sorts realism, råare, hårdare, och ägnad åt en mycket bredare publik, och mycket mer verklig och skoningslös. Rättvisan segrar alltid inte längre. Och utopin i min ungdom, som idag kan tyckas, snälla berättelser och sagor, i en tid präglad av positiva och svenska folkhemsideal, har blivit – hård och global dystopi.

(Och hämnargenren behåller greppet så väl i Coppolas Gudfadern som i en "torskvästern" som Korpen flyger från 1984. Ser man till vår egen historia så har det sedan tidig medeltid och fram till millennieskiftet knappast gått ett enda decennium utan att ett eller flera länder i Europa legat i krig med varandra. Där ligger t.o.m. en blockbuster som Game of Thrones i lä. Och en biskop i Rwanda sa efter inbördeskriget där 1994 att det skulle ta tusen år innan hela världen kunde kallas "civiliserad". Vi kan ju bara hoppas att han inte får rätt.)

Mats Myrstener